TD F d.30

2.30€. Any 17. La Franja, desembre de 2016

TEMPS DE FRANJA

digital.30

Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

Més enllà de Mauthausen

L'exposició sobre les fotografies i la peripècia del fotògraf Francesc Boix, al Palau Montcada de Fraga fins a l'11 de desembre d'enguany. **[p.7]**

Patrimoni ribagorçà

Llengua, art i natura, els tresors que cal conservar per a generacions futures de la comarca més septentrional de la Franja. **[p.13]**

Desperta, ferro!

Des de 2008 que no es convoquen aquests premis organitzats pels CLF, adreçats als escolars aragonesos de llengua catalana. **[p.14]**

Investigar sobre la Franja

EL 28 d'octubre es va celebrar a la Universitat de Saragossa una jornada dedicada a la dificultat d'investigar sobre les nostres comarques. **[p.15]**

Passar-ho bé ara com abans

El Ball del Poll a Torredarques **[p. 6]**

Sumari

2 Cartes dels lectors
3 Editorial
4 Matarranya
7 Baix Cinca
10 Entrevista
12 Llitera
13 Ribagorça
14 Cultura
15 Tema del mes
16 Aragó
18 Personatge del mes
19 Països Catalans

Imatge coberta: El guanyador del Ball del Poll d'enguany a Torredarques en acció (foto © Carles Terès)

TEMPS DE **FRANJA** digital 30

Edita:

Iniciativa Cultural de la Franja

C. Major 4, 44610 Calaceit. T. 978 85 15 21
· Associació Cultural del Matarranya
· Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
· Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib)

Coordinació: Carles Terès i Isabel Calaf
info@teresantolin.com

Gestió i administració: Cèlia Badet

Cap de redacció i maquetació gràfica: Isabel Calaf · tempsdefranja@gmail.com

Consell de redacció:
Matarranya: M. D. Gimeno, Carles Sancho.
Baix Cinca: Rosa Arqué, Hugo Sorolla.
Llitera: Josep Espluga
Ribagorça: Glòria Francino.

Seccions:
Matarranya, Isa Calaf. **Baix Cinca**, Rosa Arqué; **Llitera**, Josep Espluga; **Ribagorça**, Glòria Francino; **Cultura**, Hèctor Moret; **Entrevistes**, Ramón Mur; **PP.CC.**, Hugo Sorolla; **Aragó**, Carles Terès.

Opinió: Marina d'Algars, Patrici Barquín, Esteve Betrià, Benet Martín, Artur Quintana, Francesc Ricart, Carles Terès, Joaquim Torrent.

Subscripcions i publicitat: 978 85 15 21

Producció: Terès & Antolín
info@teresantolin.com

Disseny: Carles Terès Bellès

Dipòsit legal: TE-88/2000

ISSN: 1695-7709

Cartes dels lectors

Publicitat selectiva

Sorprèn que entre els anuncis que apareixen de tant en tant a la revista *Temps de Franja* cap d'ells provingue del Govern d'Aragó. Hem vist alguna publicitat institucional provinent de Terol (diputació o comarca) i també de la part catalana, però cap del nostre govern, que té una Direcció i Subdirecció de Comunicació, dins de la qual lo periodista Valero Benavente és lo director de "Identidad Corporativa". S'han rebut propostes del nostre govern per incloure anuncis promocionals o informatius de les seues accions? Li interessa la difusió que pot adquirir per la Franja desgavellada? Ha intentat la direcció de la revista posar-se en contacte amb ells per obtindre'n?

Segurament la lògica de la publicitat institucional és diferent a la dels particulars, però convé buscar patrocinadors entre els uns i els altres per tal d'assegurar la continuïtat d'empreses com les d'esta revista, en especial en esta nova etapa.

Maria Riol
Subscriptora

Benvolguda Maria, vam mantenir una conversa telefònica amb el Sr. Benavente a principi de març d'enguany. Ens va dir que li enviéssim informació de la revista. Així ho vam fer i, en no rebre resposta, l'hem tornada a enviar, amb els aclariments i actualitzacions corresponents tres vegades més. Encara estem esperant contestació, ni que sigui negativa.

Curs de català bàsic de la Diputació de Saragossa

La Diputació de Saragossa ofereix este mes de novembre diferents cursos a través del seu Portal de Formació on-line. Estan destinats preferentment als ciutadans residents a la província de Saragossa, amb prioritat sobre els residents a Saragossa capital. Un d'estos cursos que s'ofereixen per primera vegada és el de català bàsic. Els requisits mínims per l'alumne és comptar amb un ordinador o una tàblet amb connexió a internet i tenir un navegador actualitzat: Glooble Chrome, Mozilla Firefox… La durada del curs és de 60 hores i està destinat a persones interessades en iniciar-se en la llengua catalana com a mitjà de comunicació en qualsevol dels seus àmbits personals o professionals i no és precís coneixement previ. En el programa del curs tenim tres grans apartats: pronunciació, ortografia i gramàtica. El termini de la realització dels cursos serà fins el 28 de desembre d'enguany. En acabar els alumnes reben un diploma acreditatiu de la seua formació. Si voleu més informació sobre el curs de català bàsic podeu entrar a http://formacion-dpz.gespiquer.net/

Arnau Timoneda

A Temps de Franja volem saber la teua opinió. ***Envia'ns les teues cartes,*** *tot indicant el teu nom i població, a:* tempsdefranja@gmail.com

COMARCA DEL matarraña

INSTITUTO DE ESTUDIOS ALTOARAGONESES
Diputación de Huesca

GOBIERNO DE ARAGON
Departamento de Educación, Cultura y Deporte

Diputació de Lleida

INSTITUT D'ESTUDIS ILERDENCS
Fundació Pública de la Diputació de Lleida

TEMPS DE FRANJA
Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

SUBSCRIU-T'HI
T. 978 85 15 21
tempsdefranja@gmail.com

Recordem a tots els **subscriptors** de *Temps de Franja* que ens comuniquin la seva adreça de correu electrònic a **administracio@ascuma.org** per a rebre els pdf dels números digitals

En venda a:
Albelda: Estanc Conchita. **Calaceit:** Papereria Abàs. **El Torricó:** Llibreria Pilarín. **Fraga:** Llibreria Badia i Kiosko Casanova. **Girona:** Llibreria Les Voltes. **Lleida:** Llibreria de la Generalitat. **Mequinensa:** Papereria González. **Reus:** Llibreria Gaudí. **Saidí:** Llibreria Panadés i Llibreria Sorolla. **Saragossa:** Papelería Germinal. C. Sepulcro, 21. **Tamarit:** Estanc Patrito. **Tortosa:** Llibreria El Temple. **Vall-de-roures:** Llibreria Serret.

Una infusió de timó

El número 30 de *TdF* digital arribarà a les mans del lectors i lectores, millor dit a les bústies d'e-mail, a començament de desembre, si tot va bé. Suposem que el fred, la neu i la boira ja ens faran companyia per les terres de la Franja i de nord a sud aniran embolicant els nostres paisatges per posar-los el vestit d'hivern.

No sembla un mala idea obrir la revista a casa, amb un cafè o una bona infusió de timó al costat de l'ordinador i la bata dobla que ens protegeixi del fred. Com a cada mes, el PDF contindrà les seccions habituals però segur que hi podem trobar alguna sorpresa o notícia curiosa que no esperàvem, una mica d'aire fresc que no va mai malament. Com a sempre, començarem a llegir pels fulls que parlen de casa, de les activitats més properes que s'han desenvolupat al Matarranya, al Baix Cinca, a la Llitera o a la Ribagorça. Buscarem cares conegudes a les fotos i ens alegrarem de veure les notícies sobre el veïnat. Poc a poc anirem llegint titulars i, si ens semblen interessants, ens empassarem l'article sencer. Després fullejarem l'entrevista, mirarem els personatges, les opinions o els suplements, si toca paper.

És evident que l'ordre de lectura del *Temps de Franja* canvia segons els gustos de cada persona i, encara més, segons l'hora i l'estat d'ànim dels lectors. La subjectivitat té aquests problemes, o avantatges. Però el que no canvia mai és un element objectiu prou senzill: aquesta revista és una de les úniques finestres que en un espai breu ens presenta notícies de tota la Franja perquè amb un clic o amb una ullada ràpida tenim una mostra directa d'una part de les activitats mensuals de les comarques catalanoparlants d'Aragó. I això, que sembla una evidència, és un dels punts més forts de la revista perquè representa una bona eina de difusió i d'intercanvi per afavorir tots els elements que ens uneixen i per aprofundir en aspectes culturals o socials que moltes vegades desconeixem des del propi territori. Si ens posem a exagerar una mica, tots sabem que la vertebració del territori no representa un gran èxit dins de la nostra comunitat i que és més probable que un de Saidí i una de Faió es troben comprant a Lleida o a Saragossa que visitant una exposició a Fraga. Sembla que els intercanvis verticals són més complicats que els horitzontals o, si ho mirem des de l'àmbit de la vertebració territorial, podria ser també que l'aïllament entre les comarques de la Franja sigui una conseqüència més de les nefastes polítiques aplicades al món rural des de qualsevol govern autonòmic.

Hem passat de la bucòlica imatge de la infusió (amb magdalena de Proust, si voleu) a les polítiques rurals, ni més ni menys! Potser és un salt massa ambiciós per tractar-lo en una revista modesta, però no se sap mai. De moment, el que no podem negar és que des d'aquestes pàgines, i mitjançant només els articles voluntaris dels col·laboradors, es mira d'enfortir els lligams entre totes les comarques catalanoparlants d'Aragó i s'ha aconseguit crear i mantenir un espai d'intercanvi entre moltes de les persones vinculades a la Franja. Un espai on la nostra llengua és la protagonista sense cap tipus de complex i on l'utilitzem no sols per informar sinó també per opinar, per dissentir, per polemitzar i per exigir. Ara ja depèn de la gent si el vol aprofitar o no.

COMUNICAT DE L'INSTITUT D'ESTUDIS DEL BAIX CINCA

Amb el suport de les persones que formem l'associació, l'Institut d'Estudis del Baix Cinca treballa des dels anys 70 per posar en valor el patrimoni cultural de la comarca. Per això us convoquem a assistir un any més a la gala anual de la nostra entitat –que enguany tindrà lloc al Castell de Fraga dissabte 3 de desembre a les 19:00–, en què tradicionalment venim atorgant el «Premi Josep Galan a la normalització cultural i lingüística», el «Premi Franja: cultura i territori» i les «Beques d'investigació Amanda Llebot».

Enguany, el Premi Galan ha recaigut en l'associació fragatina Amics del cine. Amics del cine va nàixer l'any 2013 per col·laborar amb el moviment cultural de Fraga oferint la projecció comunitària de pel·lícules davant la manca d'oferta a la ciutat. Des de llavors, els veïns de Fraga han vingut gaudint d'una programació estable de cintes d'actualitat en cicles de tardor i hivern. Sensibles a la realitat lingüística de Fraga i comarca, programen títols en castellà i en català, motiu pel qual reben aquest premi.

El Premi Franja 2015 vol premiar la trajectòria de la Carme Alcover i Pinós. Alcover és nascuda a Massalió (1952) i va exercir com a mestra de català a Fraga en els difícils primers anys d'ensenyament de la matèria en les escoles i instituts de la Franja d'Aragó. Actualment treballa com a tècnica lingüística del Govern d'Aragó i ha publicat diversos estudis sobre l'ensenyament del català a l'Aragó. També té publicats narracions i poemes en volums col·lectius. Va ser membre del Consell Superior de les Llengües d'Aragó.

La nota musical correrà en aquesta ocasió a càrrec de Pau Elias, que oferirà un original concert d'ampolles de colors. Finalment podrem degustar un aperitiu a peu dret.

Esperant comptar amb la vostra assistència, us saludem ben cordialment.

La Junta de l'IEBC-IEA

Jornades sobre la història de Queretes

// Carles Sancho

Les Jornades sobre la història de Queretes tornen a la vila matarranyenca i es dediquen enguany a analitzar la dècada dels anys 50. L'organització dels actes corre a càrrec de l'Associació Cultural Medievo i la direcció correspon a l'animador cultural de la vila i president d'ASCUMA Juan Luis Camps. Des de fa unes setmanes l'associació Medievo va fer una crida a la població per recuperar objectes, documents i fotografies d'este període històric de la vila per mostrar-les a la població en una exposició. Algunes de les interessants instantànies recollides per l'organització ja es poden veure a través de facebook per animar la participació.

Homenatge al torero queretà, Nicanor Vilalta
ASSOCIACIÓ MEDIEVO

Els actes tindran lloc, com cada any, coincidint amb el primer cap de setmana de desembre. El dissabte 3 s'inaugurarà l'exposició a la sala Tomàs Riba, en acabat, taula redonaxerrada sobre la vida quotidiana als anys 50 a la sala d'actes del Saló Cultural. El 4 s'ha organitzat una xerrada sobre el canvi de bisbat de la vila de Tortosa a la de Saragossa ocorregut el 1956, seguidament, es parlarà dels Arxius Eclesiàstics de la capital del Baix Ebre presentats per Hilari Muñoz, professor i investigador i coautor amb Juan L. Camps i Joan Yeguas del llibre *A costa de Cretas… La iglesia parroquial y la ermita, dos joyas de la Corona de Aragón* (2008) sobre el patrimoni monumental de la vila. El 6 el periodista vall-de-rourà Lluís Rajadell, redactor de l'*Heraldo de Aragón* en la delegació del periòdic a Terol, dissertarà sobre la gelada del 1956 al Matarranya que va afectar sobretot les oliveres, la principal riquesa agrícola de la comarca aquells anys, i va produir una gran emigració a les nostres viles, principalment cap a Catalunya. Rajadell va investigar el tema en el seu treball publicat *1956, l'any de la gelada* (2007). Tots estos dies de les jornades hi haurà sessions de cine fòrum sobre esta dècada i estarà oberta l'exposició per a tothom.

L'ESMOLET

«Los de la mulita roja» // Carles Terès

Aquest és el títol del nou llibre de la historiadora Encarnita Simoni Riba, coautora, amb el seu marit Renato Simoni, del celebrat treball *Queretes. La col·lectivització d'un poble aragonès durant la Guerra Civil (1936-1938)*. L'obra es subtitula *El periplo de una familia durante la Guerra Civil a través de sus cartas*, atès que parteix de les més de 70 cartes que l'autora va trobar al fons d'un bagul després de la mort de la seva mare. La singularitat de la troballa rau en què hi havia tant les enviades pel pare des del front com les que la mare li feia arribar des de la rereguarda, a més de les escrites per altres parents. A partir d'aquest fil conductor, assistim a la peripècia de les famílies de casa Verdura i de casa Antolino, que al capdavall s'assembla molt a la que van patir milers de persones en aquells temps convulsos.

La transcripció de les cartes va acompanyada de fragments d'entrevistes i converses amb familiars on explicaven detalls de la vida d'abans, durant i després de la conflagració, algunes d'elles fetes el 1977 per a la investigació sobre la col·lectivitat de Queretes. També ha extret informació de diversos escrits memorialístics d'aquest entorn familiar. Per a ajudar a tenir una visió general de la situació, hi ha 13 quadres intercalats on se'ns informa d'esdeveniments bèl·lics o socials remarcables. Els textos van il·lustrats amb retrats de la majoria dels protagonistes, fotografies dels indrets i reproduccions d'algunes de les cartes i documents, cosa que ens permet penetrar visualment en aquell món.

El llibre és el 6è volum de la col·lecció "Memorias bajoaragonesas" del Centro de Estudios Bajoaragoneses (CESBA). Va presentar-se a la premsa a la biblioteca d'Alcanyís el 7 de novembre. La periodista Maribel Sancho va publicar una interessant entrevista a Encarnita Simoni al *Diario de Teruel* del 9 de novembre.

LA REOBERTA DEL 'PONT DE LA BOTA' I LES PLIQUES DEL PORT DE QUEROL

Noves alegries de la N-232

Estos dies, i coincidint amb la visita del delegat del govern del País Valencià, Juan Carlos Moragues, s'ha sabut que més de 25 empreses s'han presentat al concurs del projecte del Port de Querol. Finalitzen també les obres del Viaducte de la Vall d'en Lluna a la N-232 al seu pas pel Matarranya

// RUBÉN LOMBARTE

La carretera N-232 donaria per a una novel·la. Inclús per a una saga sencera. Ha patit més imprevistos al llarg de les dos últimes dècades que el més aventurat personatge de la història de la literatura. Accidents, solsides de trams, camions que es queden penjats perquè no passen per una carretera excessivament estreta, rescissions de contractes per incompliment d'obra… Però les mil i una batalles de la N-232 estan arribant a la seua fi. I tot apunte que tindrà un final de pel·lícula americana. Final dolç, ensucrat, com ha de ser sempre. Tres informacions recents auguren un bon desenllaç per a la connexió entre el litoral castellonenc i l'interior d'Aragó en el seu pas pel Matarranya i Els Ports. La primera d'elles, la finalització del viaducte de la Vall d'en Lluna, el més imponent dels dos que s'estan fent en el traçat de la N-232 que discorre pel Matarranya. La segona, la reobertura del Pont de la Bota després de sis setmanes de treballs. I l'última d'elles fa menció al Port de Querol i el seu procés de licitació, i al qual s'hi han presentat més de 25 empreses interessades. Unes obres, per cert, que ascendiran als 65 milions d'euros i que contemplen fins a vuit viaductes.

Rhamsés Ripollés, alcalde de Morella, va fer menció fa uns dies a Ràdio Matarranya sobre la reobertura del Pont de la Bota, entenent que "el tall de la N-232 al seu pas pel barranc ha interferit estes setmanes en la connexió Morella-Vinaròs", però "valorem de forma positiva que les obres s'hagen acabat de la manera més ràpida possible". Ripollés no va amagar que "la falta de coordinació per part del Ministeri" ocasionés problemes entre els usuaris habituals d'esta via, demanant que això servís "per a futures ocasions". L'alcalde de la capital dels Ports també va entendre que tot i els efectes negatius que ha tingut el tall de la N-232 en el turisme, obligant a suspendre alguns visites durant els últims ponts i dies festius, "hem tingut unes xifres molt potents, que inclús ens han sorprès. Això ha confirmat la fortalesa turística que tenim". En relació al Pont de la Bota i la N-232, Morella va aprofitar la visita del delegat del govern del País Valencià, Juan Carlos Moragues, per a parlar de la nova variant del Port de Querol. I és que al llarg d'estos dies s'han obert les pliques i s'ha pogut confirmar que més de 25 empreses s'han presentat al procés de licitació del projecte.

Autoritats en la inauguració del viaducte
ELS PORTS RÀDIO

Un projecte que preveu una actuació milionària i que pretén corregir el dur trajecte que connecte Morella amb Vallivana. Reivindicació històrica del territori que podria tindre resposta en uns mesos. Així ho va entendre l'alcalde de Morella, qui va dir que "primer s'han de valorar les ofertes, que han sigut molt nombroses. Això pot portar de dos a tres mesos". D'aquí que Morella ha estès la mà i "hem facilitat col·laboració per a qüestions com el procés d'expropiació i altres aspectes. Si una cosa tenim clara és que estes obres són fonamentals per al futur del nostre territori. La via N-232 té dos colls de botella. Són Vall d'en Lluna i Port de Querol. Per tant, són dos obres imprescindibles". Sobre la N-232 en qüestió, Antonio Arrufat, delegat territorial del Govern d'Aragó a Terol, qui va estar per la Fira de Mont-roig de novembre, va entendre que "una vegada acabada, esta carretera serà vital no sol per a connectar el Matarranya amb la mar, sinó també perquè el litoral pujo i ens conega". D'aquí la importància que "els alcaldes de la zona continuen insistint en la importància que té la N-232 per al territori". En relació al tram matarranyenc, molt avançat ja i on s'han acabat dos túnels i un dels dos viaductes projectats, el termini que mou Foment és que per octubre de 2017 estiga tot acabat.

Precisament, durant estos últims dies s'estaven posant les planxes del viaducte de Sant Bernat. Parlem de l'última gran infraestructura que quede per fer al traçat de la N-232 que discorre pel Matarranya. Prèviament, i durant els últims mesos, s'han perforat els túnels de la Consolació i de Mont-roig, respectivament, i també han acabat les obres del viaducte de la Vall d'en Lluna, que és la construcció més imponent que tindrà el tram de la carretera per la nostra comarca. Una vegada finalitzades les obres, i segons detalle el projecte, el nou traçat de carretera permetrà retallar en uns 4 quilòmetres el tram de N-232 que discorre pel Matarranya. A tot això, si hi afegim les futures obres de la Torre i el Port de Querol, només ens cal pensar en unes connexions de garanties i en una carretera nacional com cal.

Passat i present al Ball del Poll de Torredarques

El dissabte 29 d'octubre, Torredarques va celebrar una nova edició del 'Ball del Poll', la seua festa de tardor. Tallers de dansa, ball infantil i diferents propostes van omplir una jornada que ens evoque les festes dels nostres ancestres

// Rubén Lombarte

Melodies senzilles. Alegres. Enganxoses. Cops de percussió precisos. Contundents. Al ritme. Danses boniques. Antigues. Vives. A ritme de tabal i dolçaina, Torredarques va complir amb la tradició i el passat 29 d'octubre va celebrar el Ball del Poll. En queden pocs, ben pocs, de pobles que mantinguen una festa tan estretament vinculada a la vida rural. L'implacable èxode que va obrir ferida als anys 50 del segle passat, i que ha estat una brutal sagnia per a les viles del Maestrat, es va endur les persones i la manera de xalar d'eixa gent. El ball agarrat, la jota popular, el bureo, el fandango. Què en deu quedar, de tot això? Torredarques ho sap ben bé. De fet, és l'únic municipi del Matarranya que manté la tradició del 'Ball del Poll'. El va recuperar Pena-roja durant uns anys, però l'ha deixat perdre una altra vegada. Una tradició, el 'Ball del Poll', tan bàsica com important per als nostres iaios i els nostres ancestres. El millor ballador de la vesprada s'emportava un pollastre de premi. Un bon premi en aquella època. Una aportació substanciosa al rebost familiar si apartem els nostres ulls de la vida moderna. Ara, per contra, la majoria d'edicions el pollastre és indultat i torne a ser l'amo del corral.

Enguany el 'Ball del Poll' ha vingut amb algunes novetats. Ens ho explique Luis Ángel Giner, veí del poble i un dels organitzadors de l'edició 2016. "De matí hem tingut una volta pel poble amb els músics, un taller de ball i el 'Ball del Poll' infantil, que ha estat la principal novetat d'enguany". Espai de So van ser els encarregats d'animar esta festa popular. I el públic infantil, que amb el temps serà lo responsable que tradicions com estes pervisquen, va respondre molt bé. Durant la vesprada vam tindre més tallers. I el moment més esperat va ser a partir de les cinc, quan Sergi Massip a la dolçaina i Eladi Galbe al tabal van interpretar els sons tradicionals del 'Ball del Poll'. El públic assistent va perdre ràpid la vergonya. Van ser molts els balladors i les balladores que van competir per fer-se amb el pollastre. I el destí va voler que guanyés l'edició d'enguany Enric Pallarès, d'Herbers, poble de la comarca veïna dels Ports, que també té una llarga tradició amb el 'Ball del Poll'. La tarde va continuar amb el 'bureo' (festa tradicional a la manera dels masos), que fa tres anys que s'ha recuperat a Torredarques. I de cara a la matinada, música més moderna a càrrec de Willy Fuego.

Participant del Ball del Poll
RÀDIO MATARRANYA

Parlar del 'Ball del Poll' ens obligue a fer un salt important en el temps. Concretament, fins al segle XVIII, encara que no és fins al segle XIX quan trobem les primeres manifestacions escrites relacionades amb el 'Ball del Poll'. I és precisament a Herbers on apareixen els primers escrits sobre esta festa. Documentació que ens trasllade fins a l'any 1873. Herbers ha rescatat durant els últims anys esta tradició que ara celebre en el marc de les seues Festes Patronals d'Agost. A la pedania de Xiva, també a la comarca veïna dels Ports, el 'Ball del Poll' té un significat molt important. Al Matarranya, el pas dels anys, o directament la substitució d'algunes festes populars per unes altres de més modernes, deixe el 'Ball del Poll' pràcticament a un costat. Pena-roja va tirar del carro durant uns anys gràcies al Grup de Gaiters i l'Associació de Jóvens. Però la festa va caure pel seu propi pes. Antigament, pobles del Matarranya com Beseit i La Freixneda també celebraven el 'Ball del Poll'. Però d'això fa uns quants anys. Per sort, els veïns de Torredarques mantenen des de 1997 una festa d'un important significat cultural. Perquè el 'Ball del Poll' ens evoque als balls i les festes dels nostres iaios. De com érem i com som.

Guanyadors del "Ball del Pollet" amb el jurat i els músics
C. TERÈS

Més enllà de Mauthausen. Francesc Boix Fotògraf

// Josep San Martín Boncompte (Delegat a l'Aragó de l'Amical de Mauthausen i altres camps)

El dia 11 de novembre es va inaugurar al Palau Montcada de Fraga l'exposició: *Més enllà de Mauthausen. Francesc Boix Fotògraf.* L'exhibició d'aquesta exposició ha estat possible gràcies a la col·laboració entre l'Ajuntament de Fraga, el Museu d'Història de Catalunya i l'Amical de Mauthausen i altres camps.

L'acte inaugural es va obrir amb les paraules del delegat a l'Aragó de l'Amical de Mauthausen, Josep San Martín, que va fer referència a la importància de continuar recordant les víctimes republicanes de la deportació als camps nazis, unes víctimes que l'Estat espanyol encara no ha reconegut com a tals, ni ha demanat perdó per la responsabilitat de l'estat sota el franquisme en la deportació dels republicans.

A continuació Joan M. Calvo, membre de la junta de l'Amical de Mauthausen i profund coneixedor de la deportació dels republicans aragonesos, va fer una explicació del contingut de l'exposició destacant la figura de Francesc Boix com a pedra angular de la xarxa de resistència que van organitzar el republicans espanyols a Mauthausen per poder aconseguir treure del camp els negatius de les fotos que demostrarien després la barbàrie a la què van ser sotmesos els deportats i les implicacions dels dirigents nazis. També va recordar que Francesc Boix té un lligam amb Fraga ja que la seva mare, Anna Campo, era originària de la localitat.

Finalment va tancar el torn de paraules Miguel Luis Lapeña, alcalde de Fraga, que va agrair la col·laboració de l'Amical de Mauthausen en la tasca de la recuperació de la memòria, es va felicitar per la nombrosa assistència de públic, especialment el nombrós públic jove, i es va comprometre a dur a terme les actuacions oportunes perquè Fraga esmeni l'incompliment d'alguns aspectes de la llei de Memòria històrica que encara estan pendents d'implementar-se a la localitat.

Inauguració de l'exposició Més enllà de Mauthausen
JOSEP SAN MARTÍN

L'exposició *Més enllà de Mauthausen. Francesc Boix Fotògraf*, que ha estat produïda pel Museu d'Història de Catalunya, és una acurada *mise en place* de la trajectòria de Francesc Boix a través de les fotografies. L'exposició reflecteix tres etapes crucials de la vida de F. Boix:

1.- (1936-1939) La guerra d'Espanya. Aquest apartat el formen una sèrie de fotografies que es van trobar en una caixa el 2013 i que va adquirir la Comissió de la Dignitat. En principi eren d'autor desconegut, però la casualitat va voler que un nét d'una parella de Vilanova de Meià, que apareixia en una de les fotografies, identifiqués l'autoria perquè en tenia una altra igual on hi havia escrit per darrera que aquella foto la va fer Francesc Boix, fotògraf de la 30a Divisió. Aquestes fotografies ens mostren la implicació d'un Francesc Boix molt jove (16–17 anys) participant al front amb la resistència contra els militars rebels que s'havien aixecat contra la República.

2.- (1941-1945) La deportació al camp de Mauthausen. La segona part de les fotografies que mostra l'exposició formen part, en primer lloc, de les fotografies que Boix va robar del Servei d'Identificació de Mauthausen (Erkennungsdienst), on hi estava destinat junt amb dos republicans més, i que l'engranatge de resistència dels republicans, especialment del Partit Comunista, van aconseguir treure del camp i mantenir-les amagades fins el final de la guerra, gràcies a la col·laboració d'una dona del mateix Mauthausen, la senyora Anna Pointner.

En segon lloc, en aquest apartat, hi ha les fotografies que el mateix Boix va fer en els moments de l'alliberament del camp i les setmanes posteriors.

3.- (1945-1951) Una nova vida. En aquest apartat podem seguir, a través de les fotografies, la presència de Boix com a testimoni de l'acusació als judicis de Nüremberg i la tasca de reporter que va exercir per a diferents publicacions vinculades al Partit Comunista francès: *Regards, L'Humanité* i *Ce Soir*, fins a la seva mort, esdevinguda a París el 1951.

Les fotografies d'aquests darrers apartats pertanyen a l'Amical de Mauthausen que li foren lliurades per Montserrat Roig, que les tenia en dipòsit des que els hi lliurà Joaquín López Raimundo que va rebre aquest llegat a la mort de Francesc Boix.

L'exposició es podrà visitar al Palau Montcada de Fraga fins l'11 de desembre.

III Commemoració de la Capitulació de Fraga

// Jaume Bolós Labrador

El 24 d'octubre de l'any 1149 el rei moro de la Taifa de Fraga Ibn Mardanix, també conegut com el 'rei Llop', va entregar les claus de la ciutat al comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV i a la Reina d'Aragó, Peronella, filla de Ramir II el Monjo.

El passat 24 d'octubre de 2016, 867 anys després d'aquesta fita històrica, es va fer memòria d'aquell moment determinant i fonamental de la nostra història com a poble, dins el marc del regne d'Aragó i de la incipient Corona d'Aragó. Així doncs, el *dies a quo* va haver-hi una conferència sobre els 'Hospitals medievals a Aragó', per part d'en Raúl Villagrasa; la presentació del llibre 'Noticias Fraga Medieval', d'en Joaquín Salleras; i l'obra de teatre 'Urganda, la Llegenda', a càrrec del grup –La Orquídea Dorada–. Donant així inici a, la Fraga Medieval 2016. El cap de setmana del 29 i 30 d'octubre va tenir lloc pròpiament la recreació de la Capitulació de la ciutat.

Durant el dissabte vam poder gaudir a la Pinada d'una autèntica immersió en els oficis de l'edat mitjana, picapedrers, treballadors del cuir i les pells, hortolans i pagesos que oferien els seus productes. A més d'espectacles com tir amb arc i diversos tallers per a adults i infants sobre els costums, els treballs, les inquietuds i la vida de fa vuit segles i mig. La nit del dissabte, la cort dels nobles i ses majestats, custodiats per la presència principal de la protectora de la ciutat 'Urganda', i l'animació potent dels tamborers de Mequinensa varen recórrer els carrers de Fraga des de la 'costereta del Montanyès', fins arribar al Castell. Allí, Satur de Poitiers, cronista de la Cort, va rebre el seguici reial. Un cop asseguts tots els invitats degudament abillats segons l'estament i rang de noblesa, i després del rentat de les mans amb aigua de roses, va començar el sopar medieval, amenitzat per un espectacle d'unes joves ballarines. Durant el sopar, on no va faltar ni el vi, ni la bona música i, per suposat, la bona companyia, el Cronista de la Cort va fer saber als comensals que, al mes d'agost de l'any següent de nostre Senyor, de 1150 s'unirien en sant matrimoni el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV i la Reina d'Aragó, Peronella, a la veïna ciutat de Lleida. Tal feliç notícia no podia menys que celebrar-se fins entrada la mitja nit.

III Commemoració de la Capitulació de Fraga
JULIO MORENO

L'endemà diumenge pel matí, tota la comitiva reial va sortir pels carrers de la ciutat, com sempre, encapçalada per la fada Urganda, seguida per personatges notables i principals del regne, així com de la població benestant de la ciutat, i amb carrossa els nostres sobirans custodiats per cavallers de les ordes militars, així com pel suport i salves dels camperols, artesans, clergues i famílies senceres que varen sortir als carrers de Fraga per saludar i acollir els que serien els seus nous mandataris. La ciutat lluïa banderes i estendards, pendons i ambientació musical a càrrec dels tamborers de Mequinensa i dels gaiters de Graus. A més de l'espectacle artístic d'un grup de ballarines. El recorregut anà des de l'horta de Fraga, ara jardins Joan Carles I, fins a la plaça d'Espanya. On, l'Arnulfo, enemic de la Urganda, va maquinar la manera de deslluir la Capitulació de Fraga, però la fada bona ho va impedir utilitzant la seva màgia, aconseguint així la feliç arribada de Ramon Berenguer i Peronella d'Aragó, l'entrega de les claus de la ciutat i que els nobles catalans i aragonesos retessin homenatge a Ses Majestats. I a més, un veí estimat per tots, lo So Salvador Montull, fou anomenat Senyor de Mont-ral.

Ja és el tercer any consecutiu que s'organitza la "Fraga Medieval" o la "Capitulació de Fraga". El mèrit d'aquest esdeveniment cultural, social i turístic es deu a l'Associació 'La Màgia cultural del Baix Cinca', que porta el gruix i la coordinació de tots els esdeveniments de les jornades medievals fragatines. És una sort poder comptar amb persones entregades, il·lusionades, somniadores, lluitadores i constants que, d'una idea pelegrina i riguda per alguns, mirada amb escepticisme per altres, i abraçada i recolzada per una gran part de conciutadans, un any més han sortit al carrer a apropar la nostra cultura i la nostra memòria a tothom, d'una manera agradable, divertida i amena.

Només resta animar a tot el que pugui, a perdre la vergonya i llançar-se a participar en la propera edició de la Fraga medieval 2017. Un cop ho has tastat, no pots dir que no, ja que et sents part de la història, del temps i de l'espai. Per moltes més Capitulacions de Fraga.

Llengua d'ús predominant

// Redacció

El ple de l'Ajuntament de Mequinensa va aprovar el dijous 10 de novembre declarar el català com a llengua d'ús predominant al municipi. Es tracta d'una mesura prevista en la Llei de Llengües d'Aragó que ha de servir al govern aragonès per elaborar el mapa lingüístic de la comunitat, que inclogue els territoris on es parla català i aragonès.

L'alcaldessa de Mequinensa, Magda Godia, ha remarcat que "només es tracta de normalitzar una situació per dir que nosaltres parlem català", amb l'objectiu que el govern pugui elaborar el mapa lingüístic amb les diferents llengües que es parlen històricament a Aragó.

A més de Mequinensa, altres vuit localitats de la Franja han comunicat al govern d'Aragó que el català és la llengua predominant en els respectius pobles: Tamarit de Llitera, Albelda, Vencilló, Montanui, Tolva, Bonansa, Areny de Noguera i Sopeira.

Cal recordar que la població del Baix Cinca ja va ser l'escenari l'any 1984 de l'anomenada Declaració de Mequinensa que van signar una vintena d'alcaldes de pobles catalanoparlants de la Franja per reclamar el reconeixement de la realitat lingüística del nostre territori en l'Estatut d'Autonomia d'Aragó, l'ensenyament del català a l'escola, així com una llei de normalització lingüística de les llengües d'Aragó. Arran d'aquella declaració es va aconseguir portar el català com a assignatura a les escoles de la Franja el curs 1985-1986.

Façana fluvial de Mequinensa
AJUNTAMENT DE MEQUINENSA

Així mateix, el juny del 2013 uns trenta alcaldes de la Franja van subscriure un altre manifest, la "Nova Declaració de Mequinensa", en aquest cas per exigir la derogació de la Llei de Llengües d'Aragó, aprovada pel govern del PP –amb el suport del PAR- i que passava a anomenar llengua aragonesa pròpia de l'àrea oriental (Lapao) al català parlat a la Franja.

El document també reclamava la continuïtat de l'ensenyament del català al territori. Al gener de 2016, el govern del PSOE –amb els vots favorables també de Podemos, CHA i IU- va acordar deixar sense efecte les denominacions de Lapao i Lapapyp, retornant així els noms de català i aragonès, respectivament, a les llengües minoritàries que es parlen a Aragó.

Al Baix Cinca esperem que l'exemple de Mequinensa marque la posició dins dels plens dels ajuntaments que encara no han manifestat res al respecte.

SE VA SOLSINT

Lo triomf de Trump // Patrici Barquín

Lo primer camí que vaig veure al Trump, me'n vaig enrecordar d'una frase que havia llegit a un suplement de literatura agon lo crític se va desmelenar i en comptes de fer una crítica saberuda sobre la literatura de Tom Wolf va dir: "Un individu que vesteix així ha d'escriure bé per força", i vaig fer un exercici de reconstrucció de la frase i vaig pensar per analogia: "Un individu amb eixa perruca taronja no pot ser un bon candidat". Desprès vaig recordar una altra frase de Perich que deia: "el somni americà consisteix en que qualsevol pot ser president dels Estats Units i prova d'això és el president que tenen". Òbviament una frase no pot conviure amb l'altra i finalment s'ha imposat lo somni americà, tal i com passa a les bones pel·lícules americanes.

A partir d'astí comencen les exclamacions als mitjans de comunicació; totes les ràdios, televisions i diaris anuncien l'adveniment de l'apocalipsi zombi derivada de la victòria del paio del pèl taronja, i això, personalment, em fa mes por que lo propi triomf de Trump. Per què? Doncs perquè si es provoca alarma social o certa situació de pànic és quan apareixen los bloquejos mentals i esta situació pot ser aprofitada per a trinxar qualsevol dels esquelètics drets socials que encara ens queden en peu amb la desencusa de què si no fem ara això, desprès passarà allò altre o triomfarà un "pèltaronja" qualsevol.

Així que, penso, que lo que cal fer és no deixar-se emportar per les diferents derives electorals i continuar treballant a peu de carrer, picant la pedra del dia a dia. Ara que això només és un tema que entre tots haurem d'anar solsint. tots haurem d'anar solsint.

JOSÉ RAMÓN MORAGREGA I LOLY CARRASCO

"Cal tindre molta cura de preservar els hàbits i l'ecosistema dels voltors"

// CARLES SANCHO

José Ramón Moragrega i Loly Carrasco són els propietaris des de fa 26 anys del Mas de Bunyol. Situat a la vessant nord del Periganyol –1.033 m– i la Caixa que desaigua al riu Pena abans de la confluència al Matarranya, dins del terme municipal de Vall-de-roures. El matrimoni havia deixat Barcelona, on José Ramón va treballar 15 anys a la marina mercant, i va comprar casa a Beseit d'on ell era originari. Després de l'adquisició del mas van millorar la construcció i van edificar una granja de conills per dedicar-se a la ramaderia. L'afició de José Ramón al món natural, sobretot als voltors, va fer que ben prompte començara a intentar estabilitzar una colònia d'estes aus als terrenys de la seua propietat perquè a prop tenia un cingle de roca d'una alçada d'uns 1.000 metres, un hàbitat força adaptat a estes grans aus carronyaires. Així que va començar a tirar animals de la granja morts en una esplanada prop del mas per veure si aconseguia d'atraure els voltors.

José Ramon Moragrega
CARLES SANCHO

Avui hem anat al mas de Bunyol, a les 9 agafàrem els cotxes a Vall-de-roures i un quart d'hora després ja estàvem a la torre-observatori, on accedíem a través d'una mena de túnel per no molestar els animals. Allà assistírem a l'espectacle d'uns 250 voltors apropant-se a l'esplanada, el ritual del menjar i, més tard, abandonant el mas per buscar les corrents d'aire per planejar i allunyant-se de l'observatori. Acabada l'observació comença, primer la Loly, i després José Ramón a explicar la seua experiència amb les grans aus i a contestar les preguntes i dubtes dels visitants.

Pregunta. *Quan vau començar esta experiència naturalista del Mas de Bunyol?*

Resposta. La vam començar ara farà 26 anys. Jo abans havia treballat a la marina mercant durant 15 anys i un dia vaig decidir deixar-ho tot i anar-me'n a viure al meu poble, Beseit. A la meua dona, la Loly, que era de Barcelona li va parèixer bé el canvi de vida i vam comprar el Mas de Bunyol per muntar una granja de conills.

P. *Els inicis no van ser gens fàcils. Quan van començar a vindre els primers voltors a l'esplanada del mas?*

R. Durant els dos primers anys, que ja tenia al cap recuperar els voltors en el territori, vaig començar a oferir menjar per atraure'ls però no hi havia manera. No va ser fins el tercer any que van començar a aparèixer els primers exemplars de voltors comuns a l'esplanada que havia preparat per acollir els animals rapinyaires entre la granja i el mas.

P. *Actualment quantes aus vénen a menjar cada dia a l'observatori?*

R. Unes 700 els dies que més en vénen i unes 200 aproximadament el que menys. Depèn tot de molts factors.

P. *Quan vau començar a acollir visitants per observar i fotografiar les aus?*

R. Sobretot quan vam condicionar el mirador. Cap al 2004, vam poder augmentar el nombre de visitants en l'espai que havíem preparat i vam oferir als visitants fer unes observacions més còmodes i en més garanties, sense molestar massa als animals que és una de les nostres prioritats.

P. *Quantes espècies d'aus es poden observar aquí al mas?*

R. Principalment voltors comuns, alguna parella d'aufranys, còrvids i algun voltor negre. A la teulada del mas que es pot observar des del mirador es poden veure també cueretes que hi tenen el niu.

P. *Que els hi doneu per menjar?*

R. Per menjar els hi donem conills. Cada dia vaig a l'escorxador comarcal de Vall-de-roures i porto uns 250 quilos de conills morts. A les 9,30 del matí els hi duc el menjar i és quan millor es pot observar i fotografiar les aus que estan esperant a damunt dels pins expectants i afamats. També és curiós com es barallen per l'aliment.

P. *Vostè carrega els conills vàries vegades en un carretó cada dia i aboca els conills en mig de centenars de voltors gegants que es barallen per ser els primers en aconseguir l'aliment. Mai s'ha sentit en perill estant enmig d'uns animals tan grossos?*

R. No, perquè mai han atacat. Alguna vegada algun estrip als pantalons, alguna esgarrapada, ben poca cosa malgrat la seua corpulència.

P. *A l'altra banda de l'edifici del mas es veu una granja en desús. Què es criava?*

R. Era una granja de conills però des que vaig anar ampliant l'observatori la vaig haver de tancar perquè eren incompatibles les dos activitats en un mateix lloc. A més vaig diversificar la nostra oferta turística i vam adequar el mas per allotjament rural.

P. *De quin país europeu teniu més visitants?*
R. D'Holanda, sense cap dubte, ja que a la Freixneda uns holandesos van muntar un càmping on hi van molts compatriotes seus. Allà se'ls ofereix i es recomana visitar l'observatori d'aus del Mas de Bunyol. Holanda és un país pla i no pot haver-hi este tipus d'aus que necessiten les altes muntanyes per habitar entre els roquissars. Els visitants d'aquell país els impacta la quantitat de voltors que aconsegueix atraure l'observatori i ells mateixos fan propaganda del lloc al seu país. I per tant atrauen a més holandesos.
P. *Últimament es va fer ressò del Mas del Bunyol la prestigiosa revista* National Geographic *del mes de març. Què va significar per a vosaltres esta propaganda a nivell internacional?*
R. La publicitat que dóna eixir la nostra reserva de voltors a una publicació de prestigi com el *National Geographic* és impressionant. Fins a 18.000 fotos van fer els seus col·laboradors que van vindre expressament de Gran Bretanya a fer estança al nostre mas per prendre instantànies dels animals. Un cop publicat el material que van elaborar, ens van dir que en 24 hores la web de la revista va tindre fins a 16 milions de visites i fins a 350.000 entrades en un segon. La prestigiosa revista britànica ja ens va dedicar un altre reportatge en el número de juliol del 2004.

José Ramón Moragrega envoltat de voltors
CARLES SANCHO

P. *Quin és el futur de l'observatori?*
R. Ara estem buscant algun matrimoni per fer-se càrrec de l'observatori i assegurar-se la continuïtat. Cal tindre una molt bona disposició per a tirar endavant el projecte. Per altra banda s'ha d'aconseguir anar millorant les instal·lacions de manera permanent. En una primera fase s'hauria de fer un aparcament gran i sota terra per evitar alterar l'hàbitat de les aus i també augmentar la capacitat de l'observatori. Els voltors fugen de la presència de l'home i cal tindre molta cura de preservar els seus hàbits i l'ecosistema. Ha costat molt consolidar l'observatori i seria una pena deixar-lo perdre quan nosaltres hi hem posat tants anys d'esforç i dedicació.

Els propietaris del Mas de Bunyol quan parlen de la seua reserva de voltors hi posen una passió i un entusiasme que s'encomana fàcilment als visitants. I és que 26 anys dedicats al projecte naturalista, malgrat tots els entrebancs que han hagut de patir, és l'evidència d'una gran vocació i estima pel món de les aus en general i dels voltors en particular que, tot siga dit, no tenen molt bona reputació ni simpaties entre la població en general. Ells amb la reserva de voltors intenten trencar el tòpic.

ENTRE DOS AIGÜES

Legal però immoral // Marina d'Algars

Un matí de tardor, passejava per un carrer estret del meu barri i em va sorprendre l'escena d'una dona, no jove, potser seixanta anys, qui eixia d'un portal empenyent una cadira de rodes amb una velleta flaca i menuda, el cabell blanc, ben arreglat, ulls vitals com d'una xiqueta que descobreix el món; semblava que el somriure dels seus llavis s'havia fixat de forma permanent en una cara serena que m'inspirava tendresa. La dona que conduïa la cadira tenia dificultats per baixar de la vorera on hi havia un cotxe aparcat; feia unes filigranes amb dificultat i continuava fins a un taxi que l'esperava en un senyal de gual permanent.

L'endemà, vaig decidir passar pel mateix carrer. L' escena es va repetir i així de dilluns a divendres. El cotxe aparcat davant de la porta té un full apegat al vidre davanter amb un text escrit que diu: *Aquesta plaça de minusvàlids es va demanar perquè la necessita una persona invàlida que viu aquí. Vostè la utilitza com aparcament permanent del seu cotxe. Si en necessita una, demani-la a l'Ajuntament i la instal·larà on li indiqui. És legal, però no moral*. Avui, m'he apropat a la senyora que condueix la cadira de rodes i li he preguntat què passa amb el cotxe aparcat entre les dos senyals de minusvàlids. Em diu que està desesperada perquè *qui sigui* no treu el cotxe des de fa un mes i que ella ha d'agafar un taxi diàriament per dur la seua mare, paralítica del costat esquerre, a rehabilitació i què est cotxe sempre està allí, molestant i impedint que ella pugui aparcar per seure la seua mare i carregar la cadira de rodes. M'explica que ha posat el cartell al cotxe per indignació. Va ser ella personalment qui va fer les gestions per tal de col·locar davant ca seua la plaça, però ni ella, ni el taxista la poden utilitzar a causa d'aquest impresentable que utilitza una targeta però no és minusvàlid segons testimoni d'alguns veïns. Em solidaritzo amb les dues dones i truco a la policia municipal. Molt aviat arriben dos guàrdies, els hi explico la situació, que no és el mateix tindre el cotxe una estona, un dia… Observen el Renault Megane 5771 HSB i, amb un aire de superioritat, m'argumenten que el cotxe té una targeta blava de minusvàlids i pot estar allí. Se'n van i em quedo planxada amb la ràbia, la indignació i la impotència davant un penques, un insolidari i un immoral.

Centre d'Interpretació de l'Aigua d'Albelda

// Josefina Motis

Aljub. Imatge exposada en aquest centre
ORIACH

El 23 de maig es va inaugurar a Albelda el Centre d'Interpretació de l'Aigua. La presentació va anar a càrrec de l'Alcaldessa Mª Ángeles Roca, de la tècnica de cultura Esther Sabaté i de l'autor de la peça audiovisual David Rodríguez. Es va fer una excursió al "forat de l'altre món", una cova curiosa que hi ha dalt d'un tossal.

El centre és un annex de l'edifici cultural 'La Abadia' on es recull informació dels punts d'interès turístic, com La ruta del Aljubs i sies, el camí natural del Sifó, el paisatge de la font de les Piles o les Voltes.

A la col·lecció hi ha la peça audiovisual de David Rodríguez que fa un recorregut pels llocs proposats, una col·lecció de fotografies de Juan M. Oriach, panells informatius i una pantalla tàctil que ofereix informació.

Aquesta iniciativa, motivada pel compromís del poble amb l'aigua i els regs, és idònia per impulsar la difusió del patrimoni cultural i dinamitzar el desenvolupament turístic. Pot ser un impuls per a l'economia del territori.

El 2007 es va generar la idea. L'ajuntament d'Albelda es va fer soci del projecte europeu Patrim per aconseguir fons de finançament. El 2008 es va desenvolupar com a projecte de col·laboració i va ser aprovat el 2009 després de molta dedicació de temps i feina. Aquest centre formava part d'una xarxa turística transpirinenca per oferir turisme de qualitat, amb el tema del aigua com a fons. Alguns pobles mostraven la seva abundància i d'altres, com Albelda, el treball necessari per aconseguir-la des de l'escassedat.

El 2012 es va desvincular d'aquesta xarxa, i el 2014 es va reprendre el projecte del Centre d'Interpretació de l'Aigua, condicionant la sala annexa, amb llums, climatització i equips de projecció i sonorització, amb l'ajuda de la Diputació Provincial d'Osca, i finalment s'ha fet realitat.

Torna 'La Lliterana', marxa BTT al marge de fronteres

// Pep Espluga Trenc

El passat 6 de novembre es va celebrar la 17a edició de 'La Lliterana', mítica prova esportiva de bicicleta de muntanya pel terme d'Alcampell i redolada, organitzada pel Club ciclista Lliterana Bike, l'Almacelles Pedal Club y l'Ajuntament d'Alcampell. Una iniciativa transfronterera que aplega un nombre considerable de gent disposada a llençar-se a tot drap pels camins, tant se fa que estiguen plens de fang a causa de les reiterades pluges dels dies anteriors. Per sort, el dia D va ser molt assolellat. Sense la boira que altres vegades generava distraccions en la ruta d'alguns participants (tot i que enguany algun també se'n va perdre, almenys alguna estona). El circuit d'esta edició assolia els 60 km de longitud, amb 1.380 metres de desnivell, i estava dissenyat per a complir els requeriments més exigents dels afeccionats a la BTT. L'organització va dissenyar també un circuit més curt i planer per a persones amb forma física dubtosa, de 43 km i 960 metres de desnivell, al que amb molta imaginació van anomenar la "distància curta". La jornada es va rematar amb un dinar de germanor al pavelló municipal. Un temps i un espai ideals per a enfortir relacions amb persones vingudes d'Aragó, de Catalunya i de més enllà, unes iniciatives que permeten enderrocar estereotips creats per la frontera.

Cursa BTT La Lliterana
LUIS CASTARLENAS

Patrimoni cultural des de la Ribagorça

// Glòria Francino

Un dels principis de la *Carta de la Terra* afirma que cal defensar el dret de tots, en especial de les minories, que cal eliminar discriminacions en totes els seves formes, l'idioma entre d'altres, que cal protegir els llocs d'importància que tinguin un significat cultural i espiritual.

La UNESCO diu que el patrimoni constitueix un signe d'identitat que afavoreix la cohesió de comunitats. Els tractats internacionals tracten de protegir i conservar el patrimoni cultural i natural del nostre planeta, com els fons de museus, el patrimoni immaterial —les tradicions orals, per exemple.

A les comarques aragoneses que són a la frontera entre Aragó i Catalunya, molt poc poblades al Pirineu i Pre-pirineu, hi ha uns quants patrimonis a preservar —igual que a altres comarques, entre els que destacaríem el lingüístic, l'artístic i el paisagístic.

Respecte al patrimoni lingüístic, acaba de sortir a la premsa que la DGA ha fet una consulta als ajuntaments de la Franja que parlen el català per tal d'elaborar un mapa lingüístic. Sí, el raonam i fa segles! Des del 1984 amb la *Primera Declaració* que es va fer a Mequinensa, els alcaldes de la Ribagorça aragonesa així com els de les poblacions de Fraga, Mequinensa i limítrofs, van expressar que era evident per als parlants d'aquests municipis que parlaven català, fet que va possibilitar l'ensenyament i l'aprenentatge de les llengües maternes als centres educatius de l'Aragó catalanoparlant. L'any 2013 ens vam haver de tornar a manifestar, la *Segona Declaració a Mequinensa*, perquè, de cop i volta, es van inventar una nomencaltura nova per designar la llengua que raonam: el català, en les seves varietats, i entre elles, el ribagorçà.

Sembla una ironia,que després de tant temps, ara facin aquesta pregunta. Amb més de trenta anys hi ha hagut temps per fer una bona Llei de Llengües i un bon mapa lingüístic, quan ja al *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana* al 1906 ja apareixien dades sobre la nostra parla, o quan Krüger (al 1938) o Günter Haensch, (als 1954), van fer estudis lingüístics de la Ribagorça, per citar-ne alguns. Sembla que esperin que anem desapareixent els parlants autòctons, que despareguin els grans que ens han ensenyat la llengua materna, que la llengua evolucioni tant que no es reconegui, que es trobin amb pobles deshabitats on ja no hi ha gent del país per conversar. Benvinguts siguin mapes i llei!

Respecte al patrimoni artístic, la Ribagorça és una comarca romànica per excel·lència. Són moltes les esglésies i ermites que recorden l'edat mitjana on el comtat de Ribagorça amb els seus senyors feudals i el bisbe de Roda d'Isàvena, Sant Ramon, construïen i consagraven una florada d'esglésies que han arribat fins el segle XX. No obstant, altres s'han perdut des dels anys seixanta, quan va començar el despoblament de la comarca i l'abandó en la seva cura i restauració.

Sortosament els edificis religiosos més importants s'han conservat, altres han estat recuperats amb força restauracions, però quants en tenim documentats, que existien fins els anys 1960, i actualment ja no existeixen… La desídia, l'oblit i l'abandó han contribuït a la seva pèrdua. Només cal donar una ullada al llibre de Gavín (1978), *L'inventari d'esglésies de la Baixa i Alta Ribagorça i de la Vall d'Aran*, per comprovar que molts d'aquests llocs avui només son una tartera de pedres.

Ara hi ha la polèmica dels béns de la Franja, que es troben als museus MNAC i Diocesà de Lleida, que van formar part durant molts segles del bisbat d'aquesta última ciutat. Aquest assumpte ve des que es van voler igualar els espais de les comunitats autònomes actuals amb la història comtal i eclesiàstica de les terres ribagorçanes i altres comarques aragoneses. Ningú va preguntar a la població. Van ser els polítics i els eclesiàstics qui van fer aquest canvi. Com a habitant d'aquestes terres encara hem d'agrair que s'hagin conservat algunes obres d'art, perquè moltíssimes van anar a parar a mans d'antiquaris i venudes a museus estrangers i col·leccions particulars, o cremades durant la Guerra Civil del 1936. Aquesta situació político-social no pot enfrontar a gent d'Aragó i de Catalunya –les solucions no passen per ací, sinó per una bona pedagogia de com van anar els fets– gràcies a un català les obres del monestir de Sixena s'han conservat, i no li va ser gens fàcil, però era un home que estimava l'art i va preservar les pintures murals del ras, i va haver de guardar-les en caixes fins que es van poder exposar en un museu. Per què no restaurem i millorem el que està en perill d'enfonsar-se o està descuidat, en lloc de voler aconseguir el que s'ha guardat amb cura durant tants anys als museus i resulta un perill ferne el trasllat? Que es traslladin les obres que no estan exposades, que facin exposicions periòdiques de peces que es poden traslladar, que es facin reproduccions virtuals –com les que han fet a Taüll, mentre que les pintures originals són al MNAC…

Església de Gavarret (Ribagorça) 2010
GLÒRIA FRANCINO

El tercer patrimoni és el natural: muntanyes, fonts, rius, barrancs, arbres, plantes, flors, boscos, camins, pedres i aire… El més important de tots: la natura: la que ens dóna vida. Doncs, també per aquesta raó i per la possibilitat de mantenir la terra conreada i activa, cal vetllar molt els espais erms i deserts de població, perquè s'eviten possibles incendis i desastres naturals. Qui no gaudeix d'un paisatge natural a qualsevol època de l'any?

Hem heretat aquests patrimonis i, altres, i és responsabilitat de tota la societat conservar-los per a les futures generacions.

Els Premis Desperta, ferro!

// Artur Quintana i Font

L'Associació dels Consells Locals de la Franja, fundats a Tamarit l'any 1986, de foment, estudi i defensa de la llengua catalana a la Franja, van ser creats amb el propòsit d'esdevenir panfranjatins, un propòsit que no va tirar endavant i els Consells han quedat reduïts a una escassa presència, des de fa anys, a la Llitera. D'aquell afany panfranjatí dels primers anys n'han quedat dues importants romanalles: la revista *Desperta, ferro!* adreçada a tota la Franja i que va publicar nou números del 1987 al 1991, i el Premi Desperta, ferro! de creació literària dirigida als escolars aragonesos de llengua catalana. Aquest premi fou creat el 1988 i es va convocar ininterrompudament fins al 2007. El seu nivell de participació va anar augmentant a mesura que creixia la implantació de l'ensenyament en català a l'Aragó, variant entre 300-400 participants als primers anys i aviat entre 1.000-1.500. De l'organització en tenien cura els Consells Locals de la Franja en col·laboració amb els mestres de català. Desideri Lombarte, en una lletra del 26 d'abril del 1988 va fer-ne la crònica de la primera convocatòria, que es van atorgar a Saidí: *tot va anar prou bé. Van participar-hi més de 300 xiquets entre cicle mitjà i superior. Lo 90% eren contes i un 10% molt bons. La majoria dels participants eren de la Llitera, més ben dit, de Fraga i Torrent de Cinca. De l'escola de Calaceit n'hi van enviar 7 o 8 i van obtenir un tercer premi (un poema) i un accèssit (un conte). Com a nota anecdòtica i emotiva, la participació d'una xiqueta de 14 anys de Penaroja amb el conte* 'La Guixeta', *i una carta disculpant-se de l'ortografia: "perdonen las faltas, pero como no tenemos maestra…". Que trist, no? Don Pólito* [Hipólito Gómez de las Roces] *i els seus companys de viatge no tenen perdó de Déu. És indignant i és vergonyós. Estúpid orgull i regionalisme estúpid. Quan se'ls obrirà el cervell, que se'ls farà de dia i ho veuran clar? L'odi a la llengua per odi al catalanisme. La negra nit circulant per trenets de via estreta. Vergonya tinc de la meua estimada terra i dels meus estimats paisans*. En els darrers anys dels premis els Consells van demanar la col·laboració de les altres associacions de la Franja per a poder seguir convocant-los. I va ser així com la ICF va assistir en dues o tres ocasions –jo recordo haver estat a Tamarit i a Fraga, i potser també, al Torricó– a l'atorgament dels Premis Desperta, ferro! Per motius, que ara com ara se m'escapen, els premis van deixar de convocar-se l'any 2008. És també en aqueixes darreres convocatòries dels Desperta, ferro! quan es va projectar de publicar en un volum tots els textos premiats durant els anys d'existència de les convocatòries. En Seira, membre del Consells i mestre de català, tenia els materials a punt per a publicar-los. I un cop més, per raons que també se m'escapen, no es van publicar ni sabem què se n'ha fet dels materials. Ens haurem d'esforçar per trobar-los i publicar-los. I des d'ací us demanem a vosaltres, lectors, que ens ajudeu en eixa faena.

Cartell Premis Desperta Ferro 2006

Tanmateix no s'haurien de limitar els nostres afanys en recuperar els textos premiats als Desperta, ferro!. Cal, i molt, recuperar els mateixos Premis Desperta, ferro!, ja siga amb aquest nom o amb un altre, si així calgués. Els premis estimulaven una gran quantitat d'alumnes i les seues famílies a implicar-se en la llengua catalana a l'Aragó, de sempre tan desassistida com tots sabem. En la situació actual de la nostra llengua, deixar-nos perdre un premi així, com realment hem fet, és –i perdoneu-me'n, si us plau, el patetisme–, ras i curt, suïcida. Vist que les cinc associacions de foment a l'Aragó de la llengua catalana i la cultura que conforma no posseïm malauradament prou capacitat organitzativa per a poder continuar convocant els Premis Desperta, ferro! caldrà, doncs, que cerquem col·laboració amb d'altres institucions que en puguen assumir una part de l'organització. Podríem pensar en la Direcció General de Política Lingüística, una institució que podria crear també uns premis pareguts per als alumnes d'aragonès, tant necessitats d'ajut com nosaltres.

JORNADA DE L'ASSOCIACIÓ INTERNACIONAL DE LLENGUA I LITERATURA CATALANES

El repte d'investigar sobre la Franja d'Aragó

// Maria Teresa Moret Oliver i Javier Giralt Latorre, Universitat de Saragossa

El 28 d'octubre de 2016, l'AILLC i l'Àrea de Filologia Catalana de la Universitat de Saragossa van organitzar a l'aula Magna de la Facultat de Filosofia i Lletres una jornada dedicada a la investigació sobre la Franja d'Aragó, amb la col·laboració de la Institució Lletres Catalanes. Un total de set ponències i set pòsters que tractaren aspectes relatius a la dialectologia, la sociolingüística, la història de la llengua i la literatura a les terres de frontera entre Aragó i Catalunya. La trobada d'especialistes es va iniciar amb les paraules del degà de la Facultat, Eliseo Serrano, qui va fer esment de l'existència d'una defensa de la diversitat lingüística ja des de l'Edat Moderna. El director del Departament de Lingüística General e Hispánica i organitzador de la trobada, Javier Giralt, va destacar que, tot i que la investigació duta a terme sobre aspectes lingüístics d'aquests territoris de frontera ha estat prou prolífica, encara queda molt per fer i hi ha àrees que encara resten per explorar. La secretària de l'AILLC, Lídia Pons, va incidir en la producció investigadora de la Universitat de Saragossa i, per últim, la intervenció del Director General de Política Lingüística, José Ignacio López Susín, –direcció de nova creació a l'Aragó– va repassar les accions que la Direcció està duent a terme i els esforços que s'estan realitzant per tal de potenciar i recolzar el trilingüisme a l'Aragó, sobretot des de l'àmbit de l'ensenyament de les llengües pròpies.

Una relació nominal i cronològica dels diferents participants, amb els títols de les seves intervencions, pot donar una idea de l'excel·lent nivell científic que la diada a Saragossa va oferir als assistents: Ramon Sistac (Universitat de Lleida): "Fronteres lingüístiques en una Europa sense fronteres", va insistir en la definició de frontera i les accions que s'haurien de dur a terme des d'una òptica geolingüística; Pere Navarro (Universitat Rovira i Virgili): "Variació geolingüística del català al sud de la Franja d'Aragó", va exposar, a partir de la presentació de mapes lingüístics, la riquesa dialectal dels parlars del Matarranya, tot incidint en les romanalles tan interessants que presenta la parla d'Aiguaviva (Terol); Esteve Valls (Universitat de Barcelona): "Cap a on va el català de la Franja? Alguns exemples de canvi lingüístic en curs", va plantejar, des d'un punt de vista dialectal, que on ara trobem fronteres abans hi havia un contínuum entre els dos territoris; Artur Quintana (Institució Cultural de la Franja): "Panorama de la literatura contemporània catalana a l'Aragó" i Hèctor Moret (I.E.S. Miquel Tarradell): "A propòsit de la literatura popular catalana a l'Aragó", van presentar el panorama literari de la literatura produïda a l'Aragó catalanoparlant, des de l'Edat Mitjana fins a l'actualitat; Josep Espluga (Universitat Autònoma de Barcelona) "Un enigma oriental: Franja, frontera i llengua vint anys després", va incidir en les actituds dels frangencs vers la llengua; i va tancar la jornada el sociolingüista Natxo Sorolla (Universitat Rovira i Virgili/ UOC): "Repte a la Franja: detectar la fase prèvia a la interrupció familiar del català (i evitar-la!)", el qual va presentar una comparativa entre les dades obtingudes sobre l'Enquesta d'Usos Lingüístics de La Franja de 2014 i les de 2004, tot assenyalant que només des de l'escola es pot evitar el trencament generacional que s'està produint en la transmissió de la llengua.

Maite Moret i Artur Quintana
SIGRID SCHMIDT VON DER TWER

L'altra activitat destacada fou la presentació de pòsters, que va tenir lloc al vestíbul de la facultat i van tractar temes molt diversos. Van ser presentats en diferents llengües per: Elena Albesa (Universitat de Saragossa): "Presencia de catalanismos en documentación notarial bajoaragonesa: comparación entre dos momentos históricos"; Iris Orosia Campos Bandrés (Universtitat de Saragossa): "Actitudes hacia el catalán de los futuros maestros aragoneses de Educación Primaria"; Pietro Cucalón (Direcció General de Política Lingüística del Govern d'Aragó): "L'ensenyament del català a l'Aragó"; Laura Farré (Universitat de Barcelona): "*Estremida memòria*, de Jesús Moncada: un homenatge a la dona mequinensana"; Chabier Gimeno i Miguel Montañés (Universitat de Saragossa): "Sociolingistica d'o catalán y aragonés dende l'analís d'o Censo 2011"; Maria Teresa Moret Oliver, Iraide Ibarretxe-Antuñano i Alberto Hijazo-Gascón (Universitat de Saragossa/ Universitat de East Anglia): "Tipologia semàntica i llengües minoritàries. Els esdeveniments de moviment en les llengües d'Aragó"; Laia Rosàs (Universitat de Barcelona): "El parlar de la conca central de la Noguera Ribagorçana: fronteres dialectals a la Terreta".

La jornada de l'AILLC, a banda de les aportacions presentades pels ponents, va servir per encetar relacions entre alguns especialistes de diferents àmbits de les ciències i per continuar col·laborant amb d'altres; gràcies a tots els participants la jornada fou un d'aquells esdeveniments especials en què persones i institucions s'uneixen per vèncer entrebancs i condicionants, a favor d'un front comú, la supervivència d'una llengua.

El centralisme provincial que ofega

// Ramón Mur

L'excel·lent article de Joaquim Torrent, rememorant el 183è aniversari de la distribució d'Espanya en províncies, empresa el 1833 pel ministre Javier de Burgos, dóna peu per comentar algunes de les conseqüències que va tenir al Baix Aragó.

Torrent emmarca aquelles noves demarcacions provincials en la política de centralitzar l'Estat en tots els ordres, amb un esperit jacobí molt propi dels grups més influents i amb major poder al segle XIX. La provincialització va servir per a executar la centralització en dues dimensions: cap a fora, a tot el territori estatal, i cap a dins, a l'interior de la província aleshores recentment instituïda.

La demarcació provincial de 1833 perdura en l'actualitat de forma inexplicable. Amb les províncies de Javier Burgos, que semblen tenir concedits llurs drets a perpetuïtat, no han pogut ni el pas dels anys amb els seus diferents règims polítics, tant dictatorials com democràtics, ni la vigent Constitució de 1978. Les províncies segueixen sent, per exemple, circumscripció electoral en els comicis al Congrés i al Senat, sense que això tingui massa sentit després de l'establiment de les comunitats autònomes. Les províncies han tingut la seva màxima autoritat en el cap polític, com es deia al segle XIX, o governador civil que encara existeix, encara que sigui no ben camuflat sota el títol de subdelegat del Govern, ja que cada autonomia té un delegat principal per a tot el territori autonòmic.

La província de Terol

El dibuix provincial es va realitzar, segons destaca Torrent amb encert, "sobre el mapa" estès a la taula ministerial i "des de fora", sense tenir en compte la realitat territorial i d'acord exclusivament als interessos del Govern. No és estrany, per tant, que fos contestat i criticat des del moment mateix del seu infantament. Pascual Madoz, autor del Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar, publicat entre 1846 i 1850, va ser una de les personalitats que van alçar aviat la seva veu contra la distribució provincial. L'autor de l'esmentada obra monumental en 16 volums, elaborada durant 15 anys, considerava que una de les províncies pitjor dissenyades va ser la de Terol.

Darrere de la demarcació de la nova província de Terol sobre la taula i el mapa, des de la llunyania de Madrid, va estar Francisco Tadeo Calomarde (1773-1842), natural de Villel, ministre de Gràcia i Justícia entre 1823 i 1833, durant el regnat de Ferran VII. Amb la seva aportació i influència, l'equip de Javier de Burgos va dissenyar una extensa província amb capital a la ciutat de Terol, que va ser batejada tota sencera amb el nom de la capital, que arribava fins a les rodalies de la mar Mediterrània i que incloïa en el seu si a demarcacions territorials importants en la història com els antics corregiments d'Alcanyís i Casp.

Casp va sol·licitar immediatament no pertànyer a la província de Terol el que se li va concedir incloent-la a la província de Saragossa. Amb l'antic corregiment d'Alcanyís no va passar el mateix i tota la comarca coneguda en la història com del Baix Aragó o Terra Baixa va romandre adscrita, per imperatiu legal, a la nova província de Terol. Fins avui.

Mapa de la nova província d'Alcanyís, quarta d'Aragó (extret de l'Atles Nacional de Mr. Dufour)
INSTITUTO DE ESTUDIOS TUROLENSES

El Baix Aragó ofegat

Des de la primera meitat del segle XIX, al Baix Aragó es van aixecar nombroses veus contra la nova demarcació provincial. El Baix Aragó, amb les valls dels rius Matarranya, Mesquí i Bergantes, tenien una fesomia global sociopolítica i econòmica molt diferent de la de la resta del territori provincial, sobretot en relació a les comarques més properes a la llunyana capital. La cultura de la terra baixa, amb nombroses poblacions de parla catalana, l'assenyalava com una zona amb una personalitat col·lectiva molt diferent a la resta de la província.

L'il·lustre botànic José Pardo Sastrón (la Torrocella d'Alcanyís, 1832-Valldalgorfa, 1909) va deixar escrit, des de 1951 fins a la seva mort, un diari de la seva vida summament enriquidor i il·lustratiu per conèixer la situació del Baix d'Aragó en la seva època i que ha estat recentment

publicat pel Centre d'Estudis Baixaragonesos (CESBA) a la xarxa d'Internet. Pardo, que va estudiar Filosofia i Lletres a Saragossa i Farmàcia a Barcelona, va constatar en el seu diari que "el viatge a la capital de la província, Terol, per a realitzar gestions com la de la meva crida al servei militar, costa el mateix nombre de dies, cinc, que a Barcelona". El Baix Aragó es va sentir aïllat provincialment des del primer moment.

Cap al 1851 el Baix Aragó va aconseguir una desannexió efímera de la província de Terol perquè les principals forces polítiques estatals i Terol van fer avortar el projecte de que la Terra Baixa tingués d'una demarcació provincial pròpia i independent de l'establerta en 1833. El sacerdot Nicolás Sancho (1801-1883), exclaustrat del monestir cistercenc de Rueda, prohom d'Alcanyís i tota la seva comarca d'influència, va gestionar fins i tot la sol·licitud d'una mitra episcopal per a la capital del Baix Aragó.

El pare Nicolás Sancho va impulsar el 1841 la creació de la Junta Especial de Carreteres i, posteriorment, la de Ferrocarrils, des del total convenciment que el Baix Aragó s'estava quedant al marge de tots els avenços de l'època. Entre 1883 i 1887, el Govern va publicar una obra monumental sobre la situació agropecuària d'Espanya. Pel Baix Aragó van ser consultats l'enginyer Alejandro Mendizábal (1856-??) i Juan Pío Membrado Ejerique (1851-1923). Tant el constructor del pont nou d'Alcanyís com l'il·lustre regeneracionista, aleshores un jove llicenciat en Dret, van constatar l'endarreriment i la penúria del Baix Aragó en tots els ordres.

Retrat de Francisco Tadeo Calomarde, oli de Vicente López (ca. 1832)
REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA

Els interessos generals del Baix Aragó eren molt diferents als de Terol i el seu entorn. Què tenia en comú, per exemple, la situació agrària d'aquella part de la província amb la de l'entorn d'Alcanyís, Matarranya, Mesquí i Bergantes? Res de res. Per això molts baixaragonesos es negaven constantment a pertànyer a la Cambra Agrària de la província, per exemple, perquè llurs integrants eren nomenats a dit pel Governador Civil de torn.

Encara no s'han complert els cent anys de l'última exposició al Govern que van fer els disputats baixaragonesos Soler i Estevan, el 1926, per aconseguir la desannexió del Baix Aragó de la província de Terol. La 'marca Terol' s'ha volgut vendre com a símbol d'assenyada pertinença en la unitat a la província. I molts baixaragonesos hem fet un esforç en aquest sentit que, al remat, ha resultat infructuós perquè la situació del Baix Aragó sempre és de marginació en benefici de Terol.

Que el Baix Aragó segueix aïllat en tots els sentits pel que fa a la província, és un fet incontestable. Malgrat els avenços experimentats al llarg de l'últim segle i mig en els sistemes de comunicació, la llunyania de la comarca baixaragonesa respecte de la capital provincial no és menor que la descrita en 1851 per José Pardo Sastrón. Els serveis arriben a les comarques molt més tard que a Terol o no arriben mai. Però aquests assumptes son tan políticament incorrectes que amb prou feines compten amb els portaveus que van tindre en altres temps.

Manifest pel patrimoni cultural comú als territoris de l'antiga Corona d'Aragó

// Associació Fòrums de la Concòrdia d'Alcanyís

Entre els elements vertebradors de la societat, el patrimoni cultural és un dels que més serveixen a la cohesió social. Per patrimoni cultural entenem no només el monumental, artístic i arqueològic, sinó també el lingüístic i literari, el paisatgístic, històric, musical, gastronòmic, etnogràfic i tots aquells aspectes materials i immaterials propis del patrimoni cultural d'un territori.

Existeix un patrimoni cultural propi dels territoris de l'antiga Corona d'Aragó, recognoscible per tots com llegat d'una història compartida.

Reconèixer un patrimoni comú, amb matisos i diferències en el seu conjunt, i reconèixer-se en ell és construir vincles profunds que faciliten la concòrdia en les relacions socials.

Per a la millor preservació i ús del patrimoni cultural comú és necessari que, independentment de la seva titularitat, la gestió sigui eficaç, la qual cosa implica que sigui accessible a tots els ciutadans en un context que el faci comprensible i assumeixi la seva diversitat com a una potència creativa a desenvolupar de manera no excloent.

La concòrdia és la millor fórmula per aconseguir la fluïdesa en la cooperació i resolució de possibles conflictes.

Com a exemple de l'aplicació d'aquests principis, els Fòrums de la Concòrdia d'Alcanyís reflexionen i fan propostes, en documents annexos a aquest manifest, sobre dos temes motiu de disputa en els últims temps entre territoris de l'antiga Corona d'Aragó: el conflicte dels béns artístics religiosos i el relatiu al reconeixement i ús de les llengües.

Alcanyís a vint-i-tres d'octubre de dos mil setze

Miguel Querol Ferrer, un empresari modèlic

// Juli Micolau

L'estiu passat, al bellmig de la plaça major de la Freixneda, se'm va atansar el Sr. Miguel Querol, regalant-me una separata d'un llibre, a càrrec d'en Joan Safont, titolat "Capitans del Comerç" explicats pels seus fills i publicat a finals del 2015 a Barcelona. Al llibre s'hi relaten les experiències empresarials i humanes d'una cinquantena de persones que amb èxit han aconseguit una rellevància meritòria dins del comerç. Jo vull referir-me al Sr. Miguel Querol Ferrer i a la Sra. Carmen Velilla Bergós, nascuts a la Freixneda el 1936; emigraren a Barcelona el 1958. Fent el servei militar va conèixer a Antonio Camps, propietari d'El Rey del Calzado; allí va conèixer l'ofici durant quatre anys. L'inici de l'empresa familiar comença al carrer de la Font de Canyelles on adquiriren el traspàs d'una botiga quan el barri de Verdum estava en plena expansió. Obriren les portes de la primera sabateria el 13 d'abril de 1963. El 1968 obriren la segona sabateria a la Meridiana amb un tipus de calçat orientat a la classe treballadora. El 1982 entra a treballar Luís Querol, el fill gran, i al poquet de la seua incorporació ja sumaven set sabateries. L'any 1994 va ser decisiu i es produïren canvis importants: l'arribada al centre de Barcelona amb una botiga al carrer Pelai i l'apertura de Querolets, dedicada al calçat infantil. El mateix any 1994, en Miguel Querol va rebre el Premi Primera Línia, concedit per l'Agrupació de Comerciants i Botiguers de Catalunya. Al Maremàgnum obriren sabateria. El 2011 entra en acció en Luís Miguel y Daniel Querol Ramírez, la tercera generació. Actualment tenen una trentena de sabateries, un tracte excel·lent i pla i el goig de saludar-se amb la gent. Han fundat i són propietaris de Calçats Querol de Barcelona, principalment, però amb nous tentacles de negoci a Madrid i Saragossa.

Miguel Querol i Carmen Velilla
ARXIU FAMILIAR QUEROL

U12

Missatges bilingües // Esteve Betrià

Redacto aquest escrit a la vista de la lluna plena de mitjan aquest mes de novembre de l'any de Nostre Senyor de 2016, una lluna que no es veia tan grossa i lluminosa des del gener de 1948 i que, pel que diuen els experts, no la tornarem a contemplar en aquest racó del planeta tan lluminosa, atractiva i grossa fins al novembre de 2034. Doncs bé, l'observar la lluna tan 'plena' i brillant m'ha fet pensar en l'adjectiu del català 'ple, plena', creat a partir del participi llatí *plenum*, participi que també trobem, per evolució popular, en l'adjectiu del castellà *lleno*, *llena* i en el seu quasi sinònim de *pleno*, *plena*, que ha arribat a aquesta llengua per via culta. Així, doncs, en català tenim 'lluna plena' i en castellà *luna llena*; esclar que també podria tenir *luna plena*, sintagma nominal totalment comprensible i ben format en castellà.

Tot plegat m'ha fet recordar que a Fraga, ja fa alguns anys, els autobusos locals –si més no en aquests vehicles d'iniciativa municipal– mostraven en un dels seus laterals el lema propagandístic 'Fraga, plena de vida', mentre que en el lateral oposat s'hi podia llegir 'Fraga, llena de vida'. Cal suposar que el primer text estava redactat en un català radical, que deuria resultar incomprensible per a un lector de llengua castellana i, per tant, calia redactar-ne també un d'inequívocament comprensible en castellà. És allò del bilingüisme ben entès; o potser no.

Poc temps més tard, mentre esperava en la parada del passeig de Gràcia de Barcelona l'autobús de l'Alsina Graells que m'havia de portar fins a Lleida, vaig veure arribar un bus turístic d'iniciativa municipal –talment els autobusos fragatins– amb un rètol lluminós al front que anunciava en diverses llengües que es tractava del bus turístic que feia la *ROUTE RED* (anglès), la *ROUTE ROUGE* (francès) i en català la *RUTA ROJA*. Ai no, ingenu de mi, ara que m'hi fixo deu ser que el sintagma nominal 'ruta roja' no és en català sinó en castellà ja que també vaig veure que el bus turístic feia la *RUTA VERMELLA*; esclar que també podria tractar-se d'un rètol destinat als visitants de llengua portuguesa (*ROTA VERMELHA*), en aquest cas escrit amb ortografia deficient, perquè en català bé que tenim la 'Creu Roja' i no la *Creu Vermella, com sí té el portuguès: Cruz Vermelha.

Tant en el cas dels autobusos de Fraga com en el bus turístic de Barcelona calia que quedés ben clar que la retolació havia de tenir dues versions, una en castellà i l'altra en català`, tot i que els textos 'plena de vida' i 'ruta roja' són sintagmes nominals perfectament formats, tant en català com en castellà. L'administració municipal barcelonina es col·loca al mateix nivell que l'administració municipal fragatina, dues administracions que, al meu entendre, no tenen prou clar que la llengua pròpia dels seus veïns va més enllà del clos municipal. És allò, repeteixo, del bilingüisme ben entès, o no.

Crida a la participació al III Congrés Internacional d'Història dels Pirineus

// Institut Ramon Muntaner

Els dies 16,17 i 18 de juny del 2017 tindrà lloc a la Seu d'Urgell i a Andorra la Vella el III Congrés Internacional d'Història dels Pirineus, impulsat pel Centre Associat de la UNED de la Seu d'Urgell, l'Institut d'Estudis Andorrans i l'Institut d'Estudis Comarcals de l'Alt Urgell, amb la col·laboració del Ministeri d'Educació i Ensenyament Superior d'Andorra, l'Ajuntament de la Seu d'Urgell, el Comú d'Andorra la Vella i el Bisbat d'Urgell.

El Congrés té per objectiu crear un espai de reunió, debat i intercanvi d'idees que ens permeti aprofundir en la història dels Pirineus des d'una perspectiva transversal per superar el tradicional buit experimentat en la producció historiogràfica pirinenca.

Es pretenen analitzar cinc aspectes que marquen la història des Pirineus i, en conseqüent es debatrà en jornades de matí i tarda sobre cinc blocs temàtics: 1) Realitats polítiques i administratives en l'àmbit pirinenc, 2) Producció i intercanvi en el marc d'una economia de muntanya, 3) Diversificació social de les comunitats pirinenques, 4) Assentament i hàbitat en un medi complex i 5) Expressió artística i cultural als Pirineus.

"Andorra mountains", imatge que il·lustra el congrés al web de l'IRMU
ROBERT J. HEATH, VIA FLICKR (CC BY 2.0)

Les ponències estaran impartides per reconeguts historiadors coneixedors de la realitat dels Pirineus. Així mateix, es reservarà un espai per a la presentació de comunicacions prèvia validació del Comitè Científic del Congrés.

En breu, totes aquelles persones interessades en assistir al Congrés o en presentar les seves comunicacions podran formalitzar la seva inscripció a partir de la pàgina Web del Congrés. El preu general d'inscripció serà de 50 € fins a l'1 d'abril de 2017 i de 100€ a partir d'aquesta data i fins al 10 de juny del 2017.

NO SOM D'EIXE MÓN

M'agrada / No m'agrada // Francesc Ricart

Com al Facebook. Doncs vull fer constar que no m'agrada que als ajuntaments de la Franja –i, doncs, catalanoparlant– se'ls demane quina és la "llengua d'ús preeminent del municipi". Sí, ja sé que es tracta d'un "tràmit" per a conformar el mapa lingüístic d'Aragó, diuen. I a mi que no m'agrada gens. A aquestes alçades, tinc entès que hi ha una desena de municipis que han proclamat la seua catalanitat lingüística, dels quals els mitjans s'han fet ressò i que han celebrat l'episodi de les declaracions com un pas endavant a favor del català a l'Aragó. A mi em pareix un exercici de redundància i per tant prescindible. "Com que sou de la Franja –és a dir, catalanoparlants– us demanem que declareu públicament que parleu català". De petits en dèiem menjar pa amb les sopes. Reconec, tanmateix, que em té intrigat el comportament del total d'ajuntaments davant la demanda de l'administració. Jo proposaria al de Fraga, per exemple, que, en lloc de manifestar-se sobre la llengua preeminent, es pronunciés decididament a favor "d'emprendre un procés de normalització lingüística i fer del català la llengua pública i l'eix de cohesió social"*. Per cert, què passarà si un municipi no reconeix la seua condició de catalanoparlant? Ja m'ho sabreu dir.

En els temps que vivim hem de remarcar una vegada més la situació de precarietat extrema del nostre català; una llengua sense prestigi (sovint amb desprestigi conduït), prescindible cada dia més per viure als nostres pobles i, per tant, innecessària per als qui hi vénen i per als qui no l'han fet servir amb naturalitat. Aquests punts –desprestigi i prescindiblitat– junt a la dimensió geogràfica i la dificultat actual que no garanteix la transmissió generacional ens aboquen al precipici.

Hi ha qui diu que tot ajuda, que no podem menystenir res que vage a favor de la llengua… Segur. Però també sabem segur com el temps ens va en contra, que tots els ítems ens anuncien un futur curt per al català a les nostres comarques. Per això tenim pressa, molta pressa i, a aquestes alçades, em pareix alarmant que ens trobem demanant al personal que s'identifique amb allò que li és natural.

Perquè la llengua guanye prestigi i dignitat, que són condicions imprescindibles per reeixir, vull tornar a recordar que no ho podrem fer sols, que necessitem els altres territoris de l'àmbit lingüístic. Ens calen més "Grans dictats", espais on ens puguem mirar a l'espill i ens hi puguem veure còmodes, sense estranyar-nos-en; reconeixent-nos membres de la família… Em pregunto si no seria pertinent, per exemple, explorar la possibilitat de participar en un organisme com l'Institut Ramon Llull, el qual té com a finalitat la promoció de la llengua i la cultura catalanes arreu del món. A hores d'ara hi participen els governs de Catalunya, les Illes i Andorra; no hi són la Generalitat valenciana ni el govern d'Aragó, però sí que s'hi han incorporat un seguit d'ajuntaments valencians en una Xarxa de ciutats. Jo, a aquesta proposta, m'hi adheriria i al facebook hi marcaria un "M'AGRADA".

* A. Esteve, F. Esteve, M. Teodoro: "El nom, la unitat i la normalitat". Informe sobre el coneixement del català com a llengua oficial i pròpia del País Valencià. Observatori de la llengua catalana. 2005

Xavi Montero
12 anys
Barcelona

Estimat Ismael,

M'han dit que reindràs aquí; espero que siguem molt amics i que ens ho passem d'allò més bé. Quan arribis, primer t'ensenyaré la ciutat i et preguntaré què ha passat al teu país. Quin és el teu esport preferit? El meu és el bàsquet. Si t'agrada, jugarem a bàsquet a l'escola. També podem cuinar arròs amb tomàquet. Em sembla bomíssim! I si vols, jo t'ajudo a aprendre català i tu m'ensenyes el teu idioma.

A què t'espero, reina aviat!

Xavi

Persones refugiades,
persones benvingudes.

Catalunya pot **i vol**

Comitè per a **l'acollida** de les **persones refugiades**

refugee.gencat.cat

Generalitat de Catalunya